

Çin'deki Türkiye Çalışmaları Üzerine Genel Bir Değerlendirme*

Zan TAO**

çev. Hanife Öz

Bu makalenin amacı, 1949'da Çin Halk Cumhuriyeti'nin kurulmasından bu yana Çin'de gerçekleştirilen Türkiye araştırmalarının genel bir şemasını çıkarmaktır. Her şeyden önce bu genel girişin ağırlıklı olarak uluslararası siyaset ve tarih üstüne yoğunlaşmış olduğunu belirtmemizde fayda vardır. Makale üç bölümden oluşmaktadır: İlk bölüm, modern Türkiye'nin Çin'de 1949-1978 arası dönemde nasıl algılandığının bir özeti şeklinde olacaktır. İkinci bölümde, Çinli bilim adamlarının 1978'den günümüze kadar geçen süre içerisinde gerçekleştirdiği Türkiye çalışmalarıyla ilgili kısa bilgiler verilecektir. Son olarak da Çin'deki Türkiye çalışmalarına yönelik bazı eksikliklerin tespiti yapılarak bazı öneriler sunulacaktır.

1. Reform ve Açılımdan Önce Çin'deki Türkiye Algısı

Çin'de 1949'da Çin Halk Cumhuriyeti'nin kuruluşundan 1978'deki reform ve açılım hareketine kadar geçen uzunca süre içerisinde beşerî ve sosyal bilimler alanında çok az sayıda tarafsız ve özgür çalışma yapılmıştır. Dahası, Soğuk Savaş'ın ve komünist ideolojinin ciddi etkisinin hissedildiği bu yıllarda, Çin'deki akademik çevrelerin, 'devrim paradigması'nı ve Sovyetler Birliği'ndeki bilim insanlarının çalışmalarını benimsediğini, bunun da yapılan araştırmaların kapsamı, seçilen alanlar ve sosyal bilimlerin düzeyi açısından çeşitli eksikliklere ve sınırlanmalara sebep olduğunu genel olarak öne sürebiliriz. Bunun sonucunda, Çin Halk Cumhuriyeti'nin ilk otuz yılı kesin bir şekilde Türkiye çalışmaları olarak tanımlanabilecek uğraşlar açısından tam bir durağanlık ve boşluk içinde geçmiştir.¹ Bu eksiklik durumu, Türkiye'nin hem Soğuk Savaş hem de ülkenin Çin üzerinde büyük bir etkisi olmaması sebebiyle Çin'in görtüş açısına girmedi-

* Zan Tao, "An Overview of Turkish Studies in China", Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, 2010, c.8, sy.15, s. 281-290.

** Pekin Üniversitesi Tarih Bölümü, Pekin, Çin. Bu makalenin Çince'den İngilizce'ye çevrilmesinde büyük emeği geçen öğrencilerim Shi Chenye ve Wei Liping'e şükranlarımı sunuyorum. Herhangi bir yanlış varsa da tamamen bana aittir.

1 O zamanın bütün belli başlı akademik dergilerini (örneğin *Tarih Araştırmaları*, *Tarih Bilimi Dergisi*) araştırmama rağmen Türkiye'yle ilgili bir tek makaleye rastlamadım.

ği gibi bir sonuca işaret eder gibi görünebilir.² Ancak bu, Çin'in bu dönemde Türkiye'nin varlığını tamamen yok saydığı anlamına da gelmemektedir.

Reform ve açılım döneminden önce, Çin'deki Türkiye algısı dönemin katı siyasi ideolojisi ve karmaşık uluslararası siyaseti doğrultusunda şekillenmişti.

İdeolojik perspektiften bakıldığında, burjuvazi diktatörlüğünün bir örneği olarak görülen Kemalizm, Çin Komünist Partisi'nin üst düzey yetkilileri tarafından eleştirilmiştir. 1930 gibi erken denebilecek bir tarihte dahi, parti lideri Mao, Kemalizm'i kınamıştır. Yine aynı dönemde, ulusalcı Kuomintang ve Çinli Trotsky yanlıları Komünizm ile Halkın Üç İlkesi (*san min zhu yi*)³ arasındaki farkı bilerek ortadan kaldırıp sözde 'Tek Devrim' teorisini vazetmiş, Çin'de Kemalizm'i müdafaa etmeye çalışmıştır. *Yeni Demokrasi Üzerine* adlı meşhur eserinde Mao şunları belirtir,

Dünya bugün yeni bir savaşlar ve devrimler döneminden geçmektedir, kapitalizm artık hiç şüphesiz ölmeye mahkum olmuş, sosyalizm ise yükselişe geçmiştir. Şu durumda, emperyalizm ve feodalizmin alt edilmesinden sonra Çin'de burjuvazi diktatörlüğünde kapitalist bir toplum kurulmasının arzu edilmesi ham hayal değil de nedir?

Mao Türkiye'ye atıfta bulunarak ilerleyip şöyle söyler,

Her ne kadar ilk emperyalist Dünya Savaşı'nın ve Ekim Devrimi'nin sonrasında Türkiye'de ciddiye alınmayacak bir Kemalist burjuvazi diktatörlüğü ortaya çıkmışsa ve bu durum burjuvazinin Yunan saldırısını püskürtmesi ve proleteryanın zayıflığı gibi belli özel şartlardan kaynaklanmışsa da, İkinci Dünya Savaşı'ndan ve Sovyetler Birliği'nde sosyalizmin başarıyla tesis edilmesinden sonra ikinci bir Türkiye vakası, hele ki 450 milyon insanın yaşadığı bir 'Türkiye' vakası olamaz. Çin'in özel şartları göz önüne alındığında (uzlaşmaya meyyal burjuvazinin gevşekliği, devrimci bir kenetlenme içindeki proleteryanın gücü) bunun asla Türkiye'deki gibi kolay olmayacağı açıktır. 1927'de Birinci Büyük Devrim başarısızlığa uğradığında Çin burjuvazisinin kimi mensupları bir Kemalizm yaygarası koparmamış mıydı? Hani nerede Çin'in Kemal'i? Peki ya Çin'in burjuvazi diktatörlüğü, kapitalist toplumu? Üstelik Kemalist Türkiye kendini eninde sonunda Anglo-Fransız emperyalizminin kollarına bırakıp, giderek yarı bir sömürgeye dönüşmedi mi, o da tepkisel emperyalist dünyanın bir parçası olmadı mı?⁴

Reel politik açınsından bakıldığında 1971'de Türkiye ve Çin arasında diplomatik ilişki kurulmasına değin iki ülke bir husumet halinde olmuştur. Kore Savaşı'nın bunda payı vardır. Bir ABD müttefiki ve NATO üyesi olan Türkiye, Kore'ye asker yollamış, Türk ordusu Amerikan komutasındaki sözde BM ordusu içerisindeki ana kuvvetlerden

2 1934'te Kemalist Türkiye Çin Cumhuriyeti'yle diplomatik ilişki kurmuştur. Çin Devlet Başkanı Chiang Kai-Shek bir dostluk nişanesi olarak kendisinin üniformalı ve imzalı bir fotoğrafını Atatürk'e göndermiştir. 1949'da Çin Halk Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra Türkiye 1971'e kadar Tayvan'la diplomatik ilişkisini sürdürdü, ancak bu tarihten sonra Çin Halk Cumhuriyeti ve Türkiye arasında tekrar bir diplomatik ilişki kuruldu. Çinli bir uzmanın ifadelerine başvuracak olursak, "Soğuk Savaş yıllarında Türkiye ve Çin Halk Cumhuriyeti arasındaki ilişkiler 22 yıl boyunca hayli gelgitli bir seyir izlemiştir. Hatta bu ilişki Amerika'yla Sovyetler Birliği'nin satranç tahtasında bir piyon haline de gelmiştir", bkz. Huang Weimin, "Çin ve Türkiye Arasındaki İlişkinin Tarihi Açısından İncelenmesi ve Tahlili", *Batı Asya ve Afrika (xi ya fei zhou)*, c. 5, 2003.

3 *Halkın Üç İlkesi*, Dr. Sun Yat-sen'in demokratik devriminin amentüsünü oluşturur, bunlar Ulusalcılık, Demokrasi ve Halkın Geçimi'dir.

4 Mao Tse-tung, *Selected Works of Mao Tse-tung* (Mao Zedung'un Seçme Eserleri), vol. II, Beijing: Foreign Languages Press, 1965, pp. 355-6.

biri olmuştur. Türk ve Çin orduları savaş meydanında acımasızca çatışmıştır. İşin manidar yanı ise iki ulusun beklemedikleri bir şekilde ilk kez karşılaşmasının Kore Savaşı'nda, cephede gerçekleşmiş olmasıdır. Üstelik bu savaş her iki ulus üstünde olumsuz etkiler bırakmıştır. Çin tarafı göz önüne alındığında, Türkiye onlar için uzun süredir Amerikan emperyalizminin uşağı olagelmış bir ülkedir. Özellikle de 1950'lerdeki Menderes dönemi süresince Çin, Türkiye'nin siyasi çizgisini Amerikan emperyalizminin uşaklığı olarak görmüş, kınamasına devam etmiştir.⁵

Yukarıda anlatılan durumlardan ötürü, Kemalist Türkiye, Çinlilerce emperyalist bloğun bir parçası sayılmıştır. Ülkelerin sadece devrim yanlısı ve devrim karşıtı diye sınıflandırıldığı bir zamanda Kemalist Türkiye doğal olarak tepkisel güçlerin safına yerleştirilmiştir. Soğuk Savaş süresince dünyadaki bütün ülkeler ideolojik mücadelelerden büyük ölçüde etkilenmiştir, Çin'deki Türkiye algısı da bunun dışında düşünülemez. 1960'larda Çin, Türkiye'deki sol hareketi açıktan desteklemiştir. Çin Komünist Partisi'nin yayın organı olan *Halkın Günlüğü*'nde de Türk halkına verilen bu destek yönünde haberler yapılmıştır.⁶

Çeviri hususu da araştırmaların önemli bir yönünü oluşturmaktadır. Çin'deki siyaset etkisinde kalmış sığ çalışmaların tersine, Sovyetler Birliği'ndeki uzmanlar, kendileri de derinden ideolojik etki altında kalmalarına rağmen, Türkiye'yle ilgili kaliteli çalışmalar ortaya koymuştur. Çin'de reform ve açılım dönemi öncesinde Sovyet uzmanlarının Türkiye'yle ilgili kimi eserleri çevrilmiştir. Bu eserlerden A.F. Migele'nin yazdığı *Modern Türkiye'nin Kısa Tarihi*⁷ en iyisi ve en önemlisi olsa gerektir. Çok geniş kaynaklardan yararlanmış olan kitap temel olarak 20. yüzyılın ilk yarısında bir Türkiye resmini göz önüne koymaktadır. O zaman için Çinlilerin Türkiye'nin modern tarihini öğrenmesinde mükemmel bir işlev görmüştür. Tabii bu eser de Sovyetler Birliği'nde yazılmış tipik bir tarih kitabı olarak Türkiye'deki işçi ve köylü hareketine, Türkiye Komünist Partisi'nin durumuna ve Türkiye ile Sovyetler Birliği arasındaki ilişkiye bir hayli yer ayırmıştır. Bizim fikrimizce, bu kitap bugün dahi Türkiye araştırmaları alanında eşsiz ve çok değerli bir eserdir.

Buna ek olarak, 1960'lardaki *Asya ve Afrika Üzerine Çeviriler Serisi*'nde de bazı Sovyet uzmanlarının Türkiye araştırmalarına da yer verilmiştir. Özellikle de 1960 yılının 5. sayısı Türkiye'yle ilgili makalelerin bir araya getirildiği bir sayı olarak dikkat çekmektedir. Burada yer alan makaleler şunlardır: "Türkiye'nin Gelişim Yolu", "Türkiye Plütokrasisinin Niteliği ve Etkileri", "2. Dünya Savaşı'ndan Sonra Türk Tarımında Sosyoekonomik İlişkiler", "İstanbul" ve "Türkiye'nin Taşrasında". Bu araştırma ve raporlar muhtemelen Çinliler açısından o zaman için Türkiye'yle ilgili mevcut en ayrıntılı tanıtımları ve tahlilleri içermekteydi. Ancak bu makalelerin öne sürdüğü

5 Başkan Mao bir defasında dünyanın en büyük emperyalist gücünün Amerikan emperyalizmi olduğundan bahsetmiştir. Ona göre, birçok ülke bu gücün uşağı haline gelmiştir. Desteklenen emperyalizm, insanların küçümsediği emperyalizm olmuştur. Chiang Kai-shek, Syngman Rhee, Kishi Nobusuke, Batista, Sayyeddand ve Menderes gibi liderler ya görevden indirilmiştir ya da yakında halk bunları alaşağı edecektir. Bkz. *Halkın Günlüğü*, 10 Mayıs, 1960.

6 *Halkın Günlüğü*, 5 Mayıs 1960.

7 Çince versiyonu 1958'de yayımlanmıştır.

iddialar hiç şüphesiz arka planda Soğuk Savaş'a dayanıyordu.⁸ Bu özel cilde ek olarak, sözkonusu derginin diğer sayılarında da Türkiye'yle ilgili birçok makale yayınlanmıştır. Örneğin 1963'ün ikinci sayısında "Türkiye'nin Ulusal Kapitalizmi" başlıklı bir makale yer almıştır (çev. Xu Xiang, asıl metin *Dünya Ekonomisi ve Uluslararası İlişkiler*'de yayınlanmıştı, Sovyetler Birliği, 1962).

Kısaca, reform ve açılım döneminden önceki otuz yıl boyunca Çin'deki Türkiye algısı büyük ölçüde o zamanki siyasi bağlamın ve ideolojinin etkisi altında kalmıştır. Çin'de Türkiye'yle ilgili başvurulabilecek belli başlı sınırlı kaynaklar siyasi liderlerin görüşleriyle Sovyetler Birliği araştırmacılarının çevrilmiş makalelerinden ibaretti. Tüm bunlara bakılarak o zaman için Türkiye çalışmalarının Çinli araştırmacıların gündemine henüz girmemiş olduğu rahatlıkla söylenebilir.

2. Reform ve Açılım Dönemi Sonrasında Çin'deki Türkiye Çalışmaları⁹

Çin'in Reform ve Açılım dönemine girişinin üstünden otuz yıl geçmiştir. Bu süre içinde Çin'deki akademik çevrelerde Türkiye araştırmaları alanında ilerlemeler kaydedilmiştir. Araştırma konularının genişlemesi, akademik seviyenin yükselmesi, yapılan yayınların artması¹⁰ ve araştırma ekiplerinin büyümesi bu ilerlemelere örnek olarak gösterilebilir. Reform ve açılım döneminin başlangıcından bu yana Yang Zhaojun, Peng Shuzhi ve Zhu Kerou gibi bilim insanlarının çabalarıyla Çin'de Türkiye araştırmaları alanının temelleri atılmıştır. Sonrasında da Xiao Xian, Sun Zhenyu, Dong Zhenghua, Huang Weimin, Liu Yun, Chen Decheng, Bi Jiankang ve Zan Tao gibi genç araştırmacılar onların izinden gitmiştir.

2.1. Türkiye'deki Burjuvazi Devrimi'nin Yeniden Bir Değerlendirmesi

Yukarıda bahsedildiği gibi, reform ve açılım döneminden önce Çin'deki Türkiye algısı büyük ölçüde siyasi bağlamın ve siyasi ideolojinin etkisinde şekillenmişti. Çin Halk Cumhuriyeti'nin Deng Xiaoping liderliğinde 1978'de yeni reform ve açılım siyasetini benimsemesiyle birlikte her şeyi yerinden oynatacak sarsıcı dönüşümlerin öni açılmış, değişim bu büyük ve geleneksel ülkede uğramadık köşe bırakmamıştır. Bu yeni dönem sosyal bilimlerde de bahar havası estirmiştir. Bundan sonra Çinli entelektüelle-

⁸ Örneğin, "Türkiye'nin Gelişim Yolu" makalesinde yazar şöyle bir önermede bulunmuştur: "Modern Türkiye'nin gelişim yolu tutarsız olmuştur. Türkiye bir yanda ulusal bağımsızlık savaşı veren ve bağımsızlığını kazanan ilk Doğu ülkelerinden biri olmuşken diğer yanda bugünkü sömürgeciliğin bir destekçisi haline gelmiştir. Türkiye'nin Kurtuluş Devrimi'nin lider sınıfı olan ulusal burjuvazi şimdi bunun tam tersi bir siyaset izlemektedir. Onlarca yıldan sonra Türkiye reaksiyonerlerin bir dayanak noktası haline gelmiştir."

⁹ Bi Jiankang son otuz yıl boyunca Çinli araştırmacıların Türk siyaseti üstüne yaptığı çalışmaların bir özeti-ni çıkarmıştır. Bkz. Bi Jiankang ve Jia Zhen, "Geçtiğimiz Otuz Yıl Boyunca Türk Siyasetiyle İlgili Çalışmalarına Genel Bir Bakış (*jin san shi nian lai guo nei Tu'erqi zheng zhi yan jiu gai lan*)", Batı Asya ve Afrika, c. 11, 2009. Makalemin bu kısmında sayın Bi Jiankang'ın özetinden çok yararlandım.

¹⁰ 12 Aralık 2009'da Çin Ulusal Bilgi Altyapısı'nı kullanarak "Türkiye" anahtar sözcüğünü girmek suretiyle Çin'deki en önemli Ortadoğu araştırmaları dergisi olan *Batı Asya ve Afrika* dergisinin içeriğini araştırdım. Edindiğim sonuca göre son otuz yılda yazılmış, başlığında Türkiye kelimesi yer alan 72 tane makale bulunmaktadır. Bu sonuçların daha iyi incelenmesinden sonra, genel değerlendirme ve giriş niteliğindeki makaleler bir yana konulacak olursa, hâlâ 60'ın üzerinde tahlil niteliğinde makalenin bulunduğu, bunların siyasetten ekonomiye, toplumdun dine birçok konuyla ilgili olduğu görülmektedir.

rin ilk işi 'devrim paradigması' nı hesaba çekmek olmuştur. Denilebilir ki, bu yeni dönemdeki Türkiye çalışmaları da aşırı solcu politik ideolojinin mirasının ve zehrinin çözümlüp atılması, üstünde düşünülmesi ve reddedilmesi pratiğine dayalı olarak doğmuştur. Bu anlamda, iki uzmanın çalışmaları yepyeni ufuklar açmıştır. Bu katkıyı sağlayanlar Pekin Üniversitesi profesörlerinden He Fangchuan ve Lin Beidian'dır.¹¹

Lin Beidian şunları belirtmektedir:

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Asya'daki, Afrika'daki ve Latin Amerika'daki ulusal kurtuluş hareketlerinde ve Rusya'daki Ekim Devrimi'nde liderliği ulusal burjuvazinin yürüttüğü açıktır. Ancak bizim geçmişteki bakış açımız, ulusal burjuvazinin aslında devrim sözkonusu olduğunda büyük bir şey başaramayacağı yönünde olmuştur. Bu aslında bizim o zamanlar ulusal burjuvazinin ulusal-demokratik bir devrimin liderliğini yürütmeye güç yetiremeyeceğine inandığımız anlamına gelir. Bu önyargı ulusumuzda öyle derin yer edinmiştir ki hem eğitimimizde hem de tarih kitaplarımızda ulusal burjuvazi yirminci yüzyılın başında birden uyanışa geçip Ekim Devrimi'nin ardından da birden ortadan kaybolmuş gibi ele alınır. Hatta ulusal burjuvazinin yeniden kendini gösterdiği yerlerde bile yalnızca 'ufak tefek roller' üstlendiğine ya da bunun tarihin tuhaf bir cilvesi olduğuna hükmedilir. Bu şartlarda, Kemal Atatürk'ün ve Gandi'nin liderliğinde yürütülen ulusal kurtuluş hareketleri birer 'terslik' yerine konmuştur. Uzunca bir süre, Asya ve Afrika'daki ulusal burjuvazi üstüne yürüttüğümüz çalışmalar erken-modern dönemle sınırlandırılmış, çağdaş tarih tamamıyla göz ardı edilmiştir. Bizim ulusal burjuvazinin devrimlerde oynadığı rolü anlayabilmemiz için bir adım daha atıp Birinci Dünya Savaşı'ndan ve Ekim Devrimi'nden sonra ulusal kurtuluş hareketlerinde meydana gelen değişimleri ve bunların kimin liderliğinde zafere yürütüldüğünü incelememiz gerekir.¹²

Türkiye'yle ilgili olarak gerçekleştirilen uzmanlık çalışmalarına gelince, bu konuda Çin Sosyal Bilimler Akademisi Dünya Tarihi Enstitüsü profesörlerinden Zhu Kerou'nun çığır açıcı katkıları olmuştur, kendisi halen Çin'de Türkiye çalışmaları dendiğinde en önde gelen uzmandır. Professor Zhu Kerou'nun Türkiye üstüne yaptığı araştırmalar yeni reform ve açılım dönemiyle aynı zamana denk gelmiştir. Kendisi Türkiye'de burjuvazinin tarihsel rolünün yeniden değerlendirilmesiyle ilgili olarak yoğun çalışmalarda bulunmuş, burjuvazinin modern Türk tarihine yaptığı katkıyı tamamıyla doğrulamıştır. Bu anlamda, yazdığı iki makale önem arz etmektedir: "Jön Türklerin Tarihsel Rolü Üzerine"¹³ ve "Kemal Atatürk'ün Türk Ulusal Kurtuluş Hareketlerine Katkısı".¹⁴

11 Lin Beidian, "Asya, Afrika ve Latin Amerika'daki Modern Ulusal Kurtuluş Hareketlerinde Ulusal Burjuvazinin Rolünün Doğru Bir Biçimde Değerlendirilmesi (*zheng que ping jia ya fei la min zu zi chan jie ji zai xian dai min zu jie fang yun dong zhong de zuo yong*)", *Dünyada Tarih yazımında Yönelimler (shi jie shi yan jiu dong tai)*, c. 10, 1979; He Fangchuan, "Modern Çağda Asya'daki Ulusal Burjuvazinin Erken Dönem Siyasi Aktivitelerinin Niteliği ve Etkileri Üzerine (*lun jin dai ya zhou zi chan jie ji zao qi zheng zhi huo dong de zing zhi he zuo yong*)", *Dünya Tarihi (shi jie li shi)*, c. 6, 1984.

12 Lin Beidian, "Modern Ulusal Burjuvazinin Asya, Afrika ve Latin Amerika'daki Devrimci Rolü (*xian dai ya fei min zu zi chan jie de ge ming zuo yong*)", *Dünya Tarihi*, c. 3, 1985.

13 Zhu Kerou, "Jön Türklerin Tarihi Rolü Üzerine (*qing nian tu'erqi dang ren de li shi zuo yong*)", *Dünya Tarihi*, c. 3, 1980.

14 Zhu Kerou, "Kemal Atatürk'ün Türk Ulusal Kurtuluş Hareketlerine Katkısı (*kai mo'er dui tu'erqi min zu jie fang yun de gong xian*)", *Dünya Tarihi*, c. 2, 1981.

2.2 Türkiye'nin Modernleşme Tecrübesi Üzerine

1980'lerden itibaren Çin'deki modern Türkiye tarihiyle ilgili yayınlar modernleşme araştırmaları paradigmasını takip eder oldu. Modernleşmenin Türkler tarafından tecrübesi Çinliler açısından çok önemli ve değerli bir örnek olarak kabul edildi. 1980'lerin son yıllarından itibaren, kısmen de Deng Xiaoping'in yeni Reform ve Açılım siyaseti dolayısıyla, Çin'de sosyal bilimler alanındaki çalışmalarda modernleşme araştırmaları yeni bir paradigma şeklinde ortaya çıkmıştır. Bu, Çinli uzmanların modern Türk tarihi algısını da değiştirmiştir.

Dr. Dong Zhenghua, Prof. Luo Rongqu'nun danışmanlığında tamamladığı "Türk Modernleşmesine Giden Yolda Temel Özellikler: Atatürk İnkılapları Merkezinde Bir Çalışma"¹⁵ başlıklı yüksek lisans tezinde şunları belirtir: "Türkiye modern devlet olmaya giden yolda tipik bir şekilde birbiri ardına gelen inkılaplar geçirmiştir."¹⁶ Dr. Dong Zhenghua tezinin bitiminde şu sonuca varır: "Atatürk'ün inkılapları ve modern Türk devleti büyük etkiler yaratmıştır. Ancak buna yalnızca kapitalist dönüşüm açısından bakılmamalı, daha ziyade, az gelişmiş bir ülkenin kendi koşullarına uygun bir biçimde nasıl bir gelişim yolu bulduğu göz önünde tutulmalıdır."¹⁷ 1990'lı yılların başlarında Prof. Peng Shuzhi'nin danışmanlığında Türkiye'nin modernleşmesi üzerine iki doktora tezi yazılmış, daha sonra da bunlara dayanılarak iki kitap yayınlanmıştır.¹⁸ Prof. Xiao Xian'ın Yunnan Üniversitesi'ndeki araştırma grubu da Atatürk inkılaplarıyla ilgili olarak *Ağır Hastalık, Acı İlaç: Türkiye'de Atatürk İnkılapları* adlı bir kitap hazırlamıştır.¹⁹ Yukarıda bahsedilen çalışmaların hepsinde Atatürk inkılapları çok olumlu bir şekilde değerlendirilmiştir.

Modernleşme sürecinin ana etkenlerinden biri olan laikleşme konusu da Çinli araştırmacıların ilgi alanına dahil olmuştur. Sun Zhenyu ve Zhu Kerou'nun çalışmaları bu anlamda kayda değerdir. Dinî araştırmalar alanında yoğunlaşan Sun Zhenyu'nun kitabında Türkiye'deki dinî gruplarla, İslamcılığın yeniden doğuşuyla ve Atatürk'ün laikleşme siyasetiyle ilgili ayrıntılı incelemeler yer almaktadır.²⁰ Bu kitap Türkiye'de din konusuyla ilgili olarak şimdiye kadar Çin'de yapılmış tek çalışmadır. Burada yazarın temel iddialarını tamamıyla Türkçe kaynaklardan faydalanarak oluşturduğunu belirtmekte de fayda vardır. Prof. Zhu Kerou da hem Türkiye'de modernleşme inkılapları hem de İslamcılığın yeniden doğuşu üstüne iki ayrı makale yazmıştır.²¹ Zhu'nun vardığı

15 Bu tezin basılmış hali için bkz. Dong Zhenghua, "Türk Modernleşmesine Giden Yolda Temel Özellikler: Atatürk İnkılapları Merkezinde Bir Çalışma (*tu'erqi xian dai hua dao lu de ji ben te dian:yi kai mo'er gai ge wei zhong dian*)", der. Luo Rongqu, *Çeşitli Ülkelerin Modernizasyonu Üzerine Karşılaştırmalı Araştırmalar (ge guo xian dai hua bi jiao yan jiu)*, Shanxi: Halkın Yayınevi, 1993, s. 336-362.

16 *A.g.e.*, s. 336

17 *A.g.e.*, s. 362

18 Huang Weimin, *Türkiye (tu'erqi)*, Pekin: The Commercial Press, 2002; Liu Yun, "Türkiye'de Siyasi Modernleşme", Gansu: Halk Yayınları, 2002.

19 Xiao Xian, *Ağır Hastalık, Acı İlaç: Türkiye'de Atatürk İnkılapları (chen ke meng yao: Tu'erqi de kai mo er gai ge)*, Nanjing: Nanjing Üniversitesi Yayınları, 2001.

20 Sun Zhenyu, *Gelenek ve Realite: Türkiye'de İslam ve Müslümanlar (chuan tong yu xian shi: Tu'erqi de yi si lan jiao yu mu si lin)*, Etnik Yayınevi, 2001.

21 Der. Yang Haocheng ve Zhu Kerou, *Ortadoğu'nun Günümüzdeki En Önemli Meseleleriyle İlgili Tarihi Araştırmalar (dang dai zhong dong re dian wen ti de li sha tan suo: zong jiao yu shi su)*, Pekin: Halkın Yayınevi, 2000.

yargıya göre, Türkiye'de İslamcılığın yeniden doğuşunda 1946'dan itibaren yaşanan siyasi demokratikleşme sürecinin önemli katkısı olmuştur. Türkiye'de İslamcılık laik rejime bir tehdit olsa da onu alaşağı edecek bir gücü yoktur, çünkü Türkiye'nin laikleşme süreci geri döndürülemez, Türkiye'nin laik rejimi dinde inanç özgürlüğü meselesini yeniden tanımlayabilir ancak kendi laik niteliğini değiştirecek değildir ve hâlâ askerî darbelerin olması ihtimali vardır. Zhu Kerou bu konudaki iddialarını destekleyecek birçok kaynağa atıfta bulunmuştur. Kendisinin yaptığı araştırmalar Türkiye'de siyasal İslam'ı anlamak açısından genel bir çerçeve sunmakta olup Çin'de kendi alanındaki en iyi kitaptır.

2.3. Türk Dış Politikası Üzerine

Türkiye uluslararası siyaset arenasındaki önemli aktörlerden birisidir. Prof. Xiao Xian ve araştırma ekibi Türkiye'nin dışişleri alanında *Türkiye'nin ABD'yle İlişkisi*²² adlı bir kitap yazmıştır. Bu kitap, her ne kadar İngilizce, ikincil kaynaklara dayanıyor olsa da Çinli araştırmacılar tarafından Türkiye ve Amerika ilişkileri konusunda şimdiye dek yapılmış en iyi çalışmadır. Kitapta Osmanlı'nın son dönemlerinden 2003'e kadar geçen bütün süreç ele alınmıştır. Xiao Xian'ın buradaki jeopolitik analizleri sayesinde Çinlilerin Türkiye'nin Amerika'nın Ortadoğu siyasetinde niçin önem arz ettiğini daha iyi anlaması mümkündür.

Çinli araştırmacıların Türkiye-Çin arasındaki ilişkiye özellikle dikkat göstermesi de çok doğaldır. Bu bağlamda yazılmış birçok makale görmekteyiz. Örnek vermek gerekirse, "Çin ve Türkiye Dostluğunun Kısa Bir Tarihi",²³ "Çin ve Türkiye Arasındaki İlişkinin Tarihi Açısından Bir İnceleme ve Değerlendirmesi",²⁴ "Türkiye ve Çin İlişkilerinin Evrimi, Sorunları ve Geleceği"²⁵ ve "Çin-Türk İlişkilerinin Tarihi ve Türkiye'de Çin'in Yükselişinin Algılanışı"²⁶ gibi makaleler sayılabilir. Yukarıdaki çalışmalara baktığımızda Çin-Türkiye ilişkisinde ana akımın arkadaşlık ve iletişim üzerinden şekillendiğini, problemlerinse daha çok iki ülke arasında dengesiz ticaret ile hassas Doğu Türkistan meselesinden kaynaklandığını görmekteyiz.

Neticede, Çinli uluslararası ilişkiler uzmanlarının Sincan bölgesinin güvenliği meselesiyle ilgili endişeleri daha çok Orta Asya'ya yönelikken bu konuda Türkiye'nin kendi hayali başkadır. Dolayısıyla Çinli uzmanların Türkiye'nin Orta Asya siyasetine sürekli olarak dikkat kesilmesi anlaşılabilir bir durumdur. Bu manada, özellikle üstünde durulması gereken iki makale vardır. Bunlar, Yan Wenhui'nun "Türkiye'nin Etnik Problemi ve Bunun Türk Dışişleri Üstündeki Etkisi"²⁷ ile Chang Fen'in "Devletlerarası İliş-

22 Xiao Xian, Wu Qingling ve Wu Lei, "*Türkiye'nin ABD'yle İlişkisi (tu'erqi yu mei guo guan xi yan jiu)*", Pekin: Shishi Yayınları, 2006.

23 *Batı Afrika ve Asya*, c. 6, 1987.

24 *Batı Afrika ve Asya*, c. 5, 2003.

25 *Dış İşleri Araştırmaları*, Nisan 2007.

26 Zan Tao, "Çin-Türk İlişkilerinin Tarihi ve Türkiye'de Çin'in Yükselişinin Algılanışı", *Ortadoğu ve İslam Araştırmaları Dergisi*, Mart, 2009.

27 Yan Wenhui, "Türkiye'nin Etnik Problemi ve Bunun Türk Dışişleri Üstündeki Etkisi (*tu er qi min zu wen ti ji qi ying xiang xia de dui wai zheng ce*)", *Henan Sosyal Bilimler*, c. 5, 2004.

kilerde Jeopolitiğin ve Dinin Etkisi: Orta Asya Türk ve İran Etkisinin Bir Değerlendirmesi”²⁸ adlı makaleleridir. Bazı kitapların kimi bölümlerinde de Türkiye ve Orta Asya arasındaki ilişkilere değinilmiştir. Örneğin Wang Jianping, Wu Yungui ve Li Xinghua’nın ortaklaşa hazırladığı *Orta Asya İslam’ı ve Dış Dünyayla Bağlantıları* adlı yayınlanmamış bir kitap mevcuttur. Bu kitapta Turancılık, Türk sufizmi ve bunların Orta Asya’daki faaliyetlerine uzunca bir bölüm ayrılmıştır. Bu çalışmanın önemi, Türkiye’nin Orta Asya stratejisinin büyük ölçüde kültürel, etnik ve dinî etkenlere dayandığını ileri sürmesinden kaynaklanmaktadır. Türkiye’de Turancılık konusuna gelince, Sincan Sosyal Bilimler Akademisi profesörlerinden Pan Zhiping bu konuda birçok çalışma yapmıştır. Kendisi son yirmi-otuz yıldır Doğu Türkistan meselesi, Turancılık ve Pan-İslamizm konuları üstünde çalışmakta olup bu alanda birçok eser ortaya koymuştur.

2.4. Çeviri Çalışmalarda Artış

Bernard Lewis’in *Modern Türkiye’nin Doğuşu* adlı eseri 1982’de sayın Fan Zhonglian tarafından Çinceye çevrilmiştir²⁹. Bu eser Çin’de Türkiye araştırmaları için itici bir kuvvet yerine geçmiş, Çinli uzmanların bu alanda yaptığı çalışmalarda en çok atıfta bulunduğu kitap olmuştur.

Hong Kong Çin Üniversitesi’nden profesör Chen Fangzheng de Türk tarihi üstüne iki kitabın³⁰ çevrilmesi konusunda teşvikte bulunmuştur. Önsöz kısmında sayın Chen kendi idealini şu şekilde açıklamıştır: “Osmanlı-Türkiye tarihi ile Çin tarihi birçok açıdan birbirine benzemektedir. Bu ülkenin tarihteki bütün ikilemelerinin ve geçirdiği dönüşümlerin her yönü üstünde düşünmemiz gerekmektedir. Türkiye’nin tecrübesinden çıkarılacak dersler ve alınacak ilhamlar yalnız geçmişle sınırlı olmayıp bugüne ve geleceğe de işaret edecek niteliktedir.”

2.5. Çin’deki Türkiye Araştırmalarında Diğer Önemli Konular

Çinli araştırmacılar, yukarıda bahsettiğimiz uzmanlık çalışmalarından ve birkaç genel araştırmadan³¹ başka şu konulara da ilgi duymuştur: Türk İslamcılığının yeniden doğuşu, siyasi demokratikleşme, Türkiye’nin Avrupa Birliği’yle ilişkisi, Türkiye’de Kürt meselesi ve Türk siyasetinde sivil-ordu ilişkileri. Bunlar modern Türkiye’deki siyasi gelişimle ilgili çok mühim konular olmakla birlikte bu konularda Çinli araştırmacıların ortaya koyduğu nitelikli çalışmalar henüz yoktur.

28 Chang Fen, “Devletlerarası İlişkilerde Jeopolitiğin ve Dinin Etkisi: Orta Asya Türk ve İran Etkisinin Bir Değerlendirmesi (*di yuan zheng zhi he zong jiao yin su zai guo jia jian guan xi zhong de zuo yong: shi xi tu er qi, yi lang dui zhong ya di qu de ying xiang*)”, *World Economy and Politics*, c. 3, 2001

29 Bernard Lewis, *Modern Türkiye’nin Doğuşu*, çev. Fan Zhonglian, Pekin: Commercial Press, 1982.

30 Roderic H. Davison, *Turkey* (Türkiye), New Jersey: Prentice-Hall, 1969. Norman Itzkowitz, *Ottoman Empire and Islamic Tradition* (Osmanlı İmparatorluğu ve İslami Gelenek), Chicago: The University of Chicago Press, 1980. Her iki kitabın Çincesi Xuelin Yayınları tarafından 1996’da basılmıştır.

31 Profesör Yang Zhaojun, *Türkiye’nin Modern Tarihi* (*Tu’erqi xian dai shi*) adındaki, Birinci Dünya Savaşı’ndan 1980’e kadar geçen dönemi kapsayan kitabını 1990’ların başlarında bitirmiştir. Bu eser, Çinli bir uzmanın Türkiye’nin genel tarihi üzerine Türkçe materyallere dayanarak yazdığı bir eser olması açısından tektir.

3. Birkaç Yorum

Aşağıda Çin'deki Türkiye araştırmalarıyla ilgili olarak birkaç yorumda bulunup ardından yazımıza son vermek istiyoruz.

Kaynak Sorunu: Çinli araştırmacıların arşiv çalışmaları, saha araştırmaları bir yana modern Türkçe gibi birinci el kaynakları dahi ancak nadiren kullandıkları açıktır. En büyük sıkıntı budur, çünkü birincil kaynakların yokluğu orijinalliğin yokluğu anlamına gelir. Profesör Yang Zhaojun ve Zhu Kerou bu konuda istisnai bir başarı göstermiş olsa da maalesef onların mirasını sürdüren hiç kimse yoktur.

Paradigma Sorunu: Çin'de reform ve açılım döneminden önceki araştırma paradigması Leninci ve Maoocu ideolojiye dayalıyken şimdinin araştırmacıları da büyük ölçüde İngiliz-Amerikan araştırmacılarının eserlerine yaslanmaktadır -Bunun sebebi kısmen de olsa birçok araştırmacının araştırma yaparken ancak İngilizce kaynakları kullanabilmesidir-. Burada solcuların algısı siyasi ideoloji tarafından şekillendirilse de, bu algının halen de Marksist sosyal bilimlerin hayli gelişkin paradigmalarından biri olduğunu ve Batı'daki çağdaş neo-marksizmle yakın bağları bulunduğunu belirtmekte fayda vardır. O zamanki araştırmacıların uluslararası komünist hareketlere, Türkiye ile Sovyetler Birliği arasındaki ilişkilere, Türkiye'deki ezilmişlerin durumuna yönelik ilgisi ve kapitalist gelişme modeli üzerine eleştirileri bugün hem dünyanın hem de Türkiye'nin anlaşılmasında hâlâ büyük öneme sahiptir.

Türkiye Araştırmalarının Akademik Tarihinin Öneminin Farkında Olunmaması.

1979'da Zhu Kerou, "ABD'deki Türk Tarihi Yazımına Bir Giriş"³² adlı bir makale yayınlamıştır, ancak bizim çalışmamız sırasında, son otuz yılda bu makaleye hiçbir atıf yapılmadığı görülmüştür. Bu da Çinli genç araştırmacıların akademik tarihin gelişimine fazla dikkat göstermediği anlamına gelir. Halbuki kendileri çoğu kez orijinal araştırma yapar gibi görünmüşlerdir. Bay. Zhu, çok yerinde olarak, Amerika'da II. Dünya Savaşı sonrasında Türkiye araştırmalarında kaydedilen büyük ilerlemenin birincil kaynakların kullanılmasından ileri geldiğine dikkat çekmiştir.³³ Bugün akademik tarihyazımının çok daha aciliyet arz ettiğinin farkında olmamız şarttır.

Yeterli Miktarda Çevirinin Olmaması: Son yıllarda Orhan Pamuk'un romanları Çinceye çevrilmiştir, bunların büyük bir kısmı da Türkçedendir. Ancak bugüne kadar Türkçe yahut İngilizceden Çinceye çevrilmiş Türkiye araştırmaları kitabı çok azdır. Elimizde bu nitelikteki kitapların çoğu 60'lı ve 70'li yıllardan kalmadır. Bunlar da bazı yönlerden çok eskimiştir.

32 Zhu Kerou, "ABD'deki Türk Tarihi Yazımına Bir Giriş", Dünya Tarihi Araştırmalarında Yönelimler (*shi jie shi yan jiu dong tai*), c.1, 1979

33 A.g.e., s. 21.

Beşerî Bilimler Alanındaki Çalışmaların Azlığı: Burada beşerî bilimlerden kasdımız sosyal bilimlerin temeli olan tarih, felsefe ve antropolojidir. Beşerî bilimlerin açısından bir kaliteye erişilmedikçe Çinli araştırmacıların kendi Türkiye anlayışlarını oluşturmaları ve dünyaya sunması çok zor olacaktır.

Özetle, Çin'deki Türkiye araştırmaları henüz tam anlamıyla bir zemine oturmuş değildir. Araştırmacıların çoğu hâlâ -büyük bir kısmı İngilizce olan- ikincil kaynaklara dayanarak çalışmalarını sürdürmektedir. Bu durumun değişebilmesi için Çinlilerin ilk önce kendi ülkelerinde Türkiye çalışmalarının önemini tam anlamıyla kavraması, daha sonra da Türkçe ve Osmanlıca bilen araştırmacıların yetiştirilmesi gereklidir. Çinli entelektüeller, Türkiye araştırmalarının yirminci yüzyılın başından itibaren izlediği mecrada kendi geleneklerinin izlerini yakalayabilir. Şöyle ki, Türkiye inkılap ve reformlar konusunda bir öncü olarak modern Çin tarihindeki reformcular ve devrimciler gözünde hem bir örnek hem de referans yerine geçmiştir.³⁴ Ayrıca bir önceki kuşaktan Yang Zhaojun ve Zhu Kerou gibi Çin'de Türkiye araştırmaları alanında birincil kaynakları kullanabilen profesörler, sonraki kuşaklar için çok iyi birer örnek teşkil etmiştir.

Çin'deki Türkiye Çalışmaları Üzerine Genel Bir Değerlendirme

Zan TAO

Özet

1949'da Çin Halk Cumhuriyeti'nin kurulmasından bu yana geçen altmış yıllık süre boyunca, Çinli tarihçiler ve uluslararası ilişkiler uzmanları Türkiye'yle ilgili çeşitli çalışmalarda bulunmuştur. Bu çalışmaların büyük bir çoğunluğu Çin'in reform ve açılım politikalarını benimseyen 1978 tarihinden sonrasına denk gelir. Son 30 yılda Çinli bilim adamları Türkiye araştırmaları alanında bir hayli ilerleme kaydetmiştir. Türk ulusal burjuvazisinin bir değerlendirme tabii tutulması ve üstlendikleri tarihî rolün gözden geçirilmesiyle yola çıkan Çinli akademik çevreler ilgi alanlarını daha da genişleterek Türkiye'deki ulusal hareketten Türk modernleşmesi tecrübesine, Türk politikasında ordunun rolünden Kürt meselesine, İslamcılığın yeniden doğuşundan Çin-Türkiye ilişkilerine kadar birçok konuda kalem oynatır olmuştur. Ancak, genel olarak konuşmak gerekirse, şu ana dek Çin'de gerçekleştirilen Türkiye çalışmaları henüz tatmin edici, normal bir seviyeye ulaşmamıştır. Bu konuda derhal çözülmesi gereken birçok önemli mesele vardır, bunlar arasında birincil kaynaklardan faydalanan çalışmaların yoksunluğu, Batılı ve Türk bilim insanları tarafından yazılmış olan mükemmel eserlerin çevrilmemiş olması ve araştırmalarda orijinal açıların yakalanmaması sayılabilir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Çin, Türkiye Araştırmaları, Mustafa Kemal Atatürk

34 Çinli entelektüellerin ve siyasetçilerin Osmanlı-Türk reformlarına ilgisi konusunda bir giriş olarak bkz. Dong Zhenghua: "Atatürk'e ve Modern Türkiye'ye Çin'den Bakış", der. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, *Uluslararası Konferans: Atatürk ve Modern Türkiye*, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1999, s. 669-675.